

Versek születése, tükrök között

DARÓCZI ANIKÓ

Beney Zsuzsa hetvenhetedik születésnapjára

1967-ben született Kolozsváron. Irodalomtörténész, műfordító. Szakterülete a középkori (flamand) misztika, e témából doktorált tavaly Leuvenben. Jelenleg a Károli Gáspár Református Egyetem holland tanszékén a régi irodalom oktatója. Legutóbbi írását 2006. 9. számunkban közöltük.

Három nappal azelőtt, hogy megkérdezték, vajon nem írnék-e valamit a Vigilia áprilisi számába Beney Zsuzsa hetvenhetedik születésnapjára, levelezésünkben megtaláltam két soha nem közölt versét. Nem tudtam, mit kell tennem velük, de amikor a kérdés elhangzott, azonnal úgy éreztem, hogy nem róla kell írnom, hanem lehetővé kell tennem, hogy ő szólaljon meg. Mivel azonban nem vagyok biztos abban, hogy vajon nem igazított volna-e még a verseken, szükségesnek érzem azt, hogy szóljak néhány szót a versek keletkezésének körülményeiről, arról, hogy miért kerültek éppen most a kezembe, és elhelyezzem őket az utolsó versek ívébe. (Két teljes verset fogok idézni utolsó kötetéből, a *Se tűz, se éjből*, és hogy azoktól megkülönböztessem a most előkerült két verset, ez utóbbiakat, amikor teljességükben idézem őket, dőlt betűvel szedtem. Ezzel szeretném jelezni azt, hogy kéziratokról van szó).

Több mint félév telt el a halála óta. Rendezgetjük a tárgyait, kézbe vesszük őket, az éjjeliszekrényen még mindig ott van a Dunánál lecsatolt karóra, ott a jegyzettömb is. És „kéznél” van néhány fénymásolt oldal, az utolsó írásához olvasott szövegek. Címzavak: *Bűcsú. Bűn és véték. Bűnbánat. Bűnbocsánat szentsége*. De a lakásban, amely annyira hozzátartozott, mint finom, mindig friss ruhái, nincs már jelen. Néhány hete kezembe került a 2005-ös naptára; a január harmadikát a negyedikétől elválasztó vonalat átszelve ez áll: „Démonok éjszakája”. Nem emlékeztem arra, hogy mi történt. Megkerestem a levelezésünkben január első napjainak történetét. Azon az éjszakán, éjfél után néhány perccel küldött egy rövid levelet: „nagyon rossz éjszaka van” és fel szeretne hívni, írja, de fél, hogy felébreszt, és az aláírás alatt ott áll egy vers. Nem került bele az utolsó kötetébe, és máshol sem közölte.

Azelőtt való nap Andrei Pleșu *A madarak nyelve* című kötetének egyik fejezetét olvasta, az „Angyalok”-at. Este írt egy rövid levelet, a versről beszélt benne, amelyet aztán csak a „rossz éjszaka” beállta után küldött el: „Ezt a verset, ami formailag túl könnyed, tartalmilag túl didaktikus, csak azért küldöm át, mert az »Angyalok« olvasása előtt írtam, és — remélem — éppen azt írtam meg benne. Úgyhogy csak szubjektív szempontból fontos”.

Vajon kiadhatom-e akkor a kezemből, tűnődtem. Tovább olvasgattam a január eleji leveleket. Szilveszter éjszakáján küldte el az „A pillanat” című verset, ezzel kívánt boldog új évet. Nem volt még biztos abban, hogy jó-e: „Ez, amit küldök, nincs egészen kész, sehogy sem sikerül a jó befejezést megtalálnom, és az ‘interferáló’ szót sem szeretem, de technikailag, szóismétlés nélkül egyelőre csak így sikerül megoldanom” — írta. Végül mégis ebben az első formában került bele a *Se tűz, se éjbe*:

A pillanat

Csillag könnyezik fenn vagy szemeinket
fedik el folyton előbukó
csepp prizmák, melyek megtörik a képet
a fény és a semmi határain,

a tükröző sugár és a sötétnél
sötétebb gomolygó káosz között,
a megteremtett és az elmúló lét
interferáló csomópontjain,

mint rég a hirtelen fordult madárraj
az ég tajtékos hullámain át.
Vagyunk ha nem látszunk — halálunk, születésünk
egymást visszaverő üres tükreiben?

Később nekem ajándékozta a kéziratot, benne vannak az utolsó sorral való kísérletezések is, csupa tükörszilánk a papír, hol határozott, hol tétovább vonallal áthúzott szavak: „villogó tükörképei között”, „egymást tükröző képei között”, „egymást visszaverő tükreiben”, „egymásba villogó tükrözéseiben”, „egymást visszaverő tükörképeiben”, „egymásban villogó tükörképeiben”, „fel-felizzó üres tükreiben”, „egymást felvillantó tükreiben”, „egymást tükröző vak foncsoraiban” — ennyi kísérlet arra, hogy a verszáró kérdést, vagyis: a rá annyira jellemző nyitást megfogalmazza: *Vagyunk, ha nem látszunk — halálunk, születésünk / egymást visszaverő üres tükreiben?*

Ha ez a vers végül abban a formában került a kötetbe, amellyel kapcsolatban kezdetben kétségei voltak, akkor talán az „Angyalok” olvasása előtt íródott, és „a démonok éjszakáján” küldött verset is közlésre érdemesnek tartotta volna később. Talán megfeleledkezett róla az elkövetkező napok forгатagában. Ezzel a talán-nal engedem útjára tehát ezt a verset, amelyben tovább tükröztet és tovább kérdez:

*Tükörképek vagyunk a levegőben,
vibrálás két üveglap felszínén.
Lát-e vagy átlát rajtunk az az izzó
Szem, mely lyukakat éget az ég*

*nem is anyagból ránkszótt éjszakáján?
És lángralobbant. Ez a láng vagyunk?
Az a lobbanás, amely megteremtett,
benniünk hamvad el, ha majd meghalunk?*

*Kettősség vagyunk, mint anyag és hullám.
Lüktető vágy másik létünk iránt.
Ez a lüktetés vagyunk? Ez a ritmus?
Vér és szív nélküli szívdobogás.*

A kéziratban — a papíron Hadewijch-mondatfoszlányok, tizenharmadik századi misztikus mondattöredékek — nem „könnyed” a forma, a második szakaszban nincs ott a *vagyunk-meghalunk* rím: *És lángralobbant. Ez a láng vagyunk? / Az a lobbanás, amely megteremtett / fény és sötétség egyszerre, örök / kettősség, mint anyag és hullám.*

Egy héttel később Szigligetre utazott pihenni, írni, gondolkodni. „Lefényképezem neked az én Szigligetemet”, írta egyik onnan küldött levelében. Most, amikor ezeket a sorokat írom, előttem vannak a fényképek az íróasztalon: platán tükröződik egy kis tóban. Vagy inkább így kéne írnom: tükröződik a platán a tóban. Az a platán, az a tó, amelyet a számára oly fontos *Szó és csend között* első fejezetében (versében? esszéjében?), a „Vers és próza között”-ben írt le. Őt felvételt készített: verőfényes januári nap, hó nincs, a tavon lehelletfinom jégvárta, száraz levelek. Némelyik képen látható a fa is, a tükröképe is, másutt csak a tükrökép, aztán a tükrökép ágak mögül, közelről, távolról. A „Vers és próza között” azzal kezdődik, hogy Isten léte, „ez a létezés fogalmával leírhatatlan létezés legmegrendítőbben a világ tükrjelenségeiben lesz valóságossá”; ezt ismétli meg kétszer is egy későbbi esszéjében, a „Tükrök és tükrökép között”-ben. Ezekben a januári napokban nemcsak elmélkedett a tükrjelenségeken, hanem élte is őket.

Közben pedig búcsúzott a versírástól, már egy ideje tudta, hogy a tizenkétsorosok megszűnőfélben vannak — lazult a forma, és, mint mondta, a forma lazulása azt jelzi, hogy el kell hallgatnia, amíg egy másik forma nem érkezik. De most úgy érezte, ha ezt a ciklust befejezi, nem akar több verset írni. A Szigligeten töltött napok utáni héten még két vers született, s azzal lezárta a ciklust (a kötet utolsó előtti verse, az „A gyermek”, hónapokkal korábban íródott, s már akkor eldöntötte, hogy megtöri a kronológiát és a kötet végére helyezi). A kéziratból ítélve e két vers közül a második, a ciklus- és kötetzáró tükrvers — vagyis az esszéből idézett mondat fényében: istenes vers — mintha azonnal végleges, feszes formájában tört volna elő belőle, egyetlen javítás van benne, a harmadik versszakban „átlépés” áll, kihúzta, és „kapu”-t írt helyette:

Üveg és foncsor

Az üveg és foncsor közötti résben
itt, e kiterjedés nélküli tér

anyagában fogamzik meg az arcmás
mely egyszerre valóság, nem-valóság

egyszerre létező, nem létező.

Ez a perem, ahol átalakul
a sűrű anyag a megfoghatatlan
látvánnyá, mint önmaga felszínén.

Ilyen lesz majd a kapu a teremtett
világból abba, amit nem teremtett
meg Isten, a kiterjedés nélküli
térbe, a tér nélküli végtelenbe.

Ezt a verset a fél évvel korábban írt, „És lett” címűhöz kapcsolódó-
nak tekintette, beszéltünk is róla aznap, amikor az „Üveg és fon-
csor”-t letisztázta: *Itt élünk az anyag és a tükör / között a virtuális leve-
gőben, / keskeny résben, mi mind, megfoghatatlan / tükörképek, csak sík-
ban léteznek. // Mégis, mintha elnyúlnának a testek / hátra, a szivárvány-
ként csillogó / kiterjedésbe.* És nyilván mindegyik szervesen kapcso-
lódik a „Vers és próza között”-et tovább tükröző „Tükör és tükör-
kép között”-höz, amelyből most a záró bekezdést idézem: „Ebben
a megkülönböztethetetlen létben, az anyag és a káprázat közötti
részben éljük életünket — és talán itt haljuk halálunkat is. Talán itt
— de ha halott van a háznál, fekete kendővel takarják le a tükör-
ket, melyeknek ezzel megszűnik létezésük.”

Az „Üveg és foncsor” kézírata fölött, ugyanazon a papíron áll
még egy vers. Gépelt változata nincs, legalábbis eddig nem ke-
rült elő. A kézirat nehezen olvasható, az első szakaszban nagyon
sok a javítás, a másodikban kevesebb, a harmadikban alig van.
Valószínűnek tartom, hogy ebben a versben vett lendületet a kö-
tetzáró vershez, ebben feszült neki az utolsó hangnak. És mi el-
tűnődhetünk azon, hogy vajon melyik a hang és melyik a vissz-
hang, s melyikben tükröződik a másik:

*Nehéz lesz elvágni a fonalat,
mely hol mint tinta, hol mint aranyzsinór,
hol mint kötél csúszik le a fehér
papiroson a sorsot versbe írva.*

*És nehéz lesz belépni amaz ajtón,
mely átvezet nem egy másik világba,
nem is a semmibe, hanem a nemlét
Istennek sem ismert végtelenébe.*

*De mindnél nehezebb lesz az üveg
titkától búcsúzni, az átlátszó anyagtól
és a tükörtől, honnét nem-anyagként
egy pillanattal később még sugárzik, ki voltál.*